

РОЛЯ МАТЭРЫЯЛЬНА-ТЭХНІЧНАЙ БАЗЫ Ў ФАРМІРАВАННІ БІБЛІЯТЭЧНАГА АСЯРОДДЗЯ

Пераверзева Ю. А.

*кандыдат педагагічных навук, старшы выкладчык кафедры
менеджмента інфармацыйна-дакументнай сферы
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)*

Матэрыяльна-тэхнічная база бібліятэкі ўяўляе сабой комплекс матэрыяльных і тэхнічных сродкаў, якія забяспечваюць ажыццяўленне бібліятэчнай дзейнасці, звязанай з абслугоўваннем карыстальнікаў, набыццём, апрацоўкай, захаваннем інфармацыйных рэсурсаў, вытворча-службовай работай бібліятэчнай установы ў цэлым, ўключаючы функцыянаванне яе падсобных лабараторый, майстэрняў, аматарскіх аб'яднанняў, сацыякультурных цэнтраў і інш. Такая канцэпцыя асэнсавання сутнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэк з'явілася ў 1960–1980-я гг. XX стагоддзя і сёння не згубіла сваёй актуальнасці і запатрабаванасці.

У склад матэрыяльна-тэхнічнай базы сучаснай бібліятэкі ўваходзяць будынкі, памяшканні і збудаванні, інжынернае і бібліятэчнае абсталяванне, унутрыбібліятэчны транспарт, сродкі механізацыі і аўтаматызацыі бібліятэчных працэсаў, электронна-вылічальная і капіравальна-размнажальная тэхніка, мэбля, комплекс камунальных паслуг (ацяпленне, асвятленне, водазабеспячэнне, вентыляцыя, тэлефонная сувязь), фінансы.

Падсумоўваючы вышэйсказанае, можна вызначыць, што матэрыяльна-тэхнічную базу бібліятэкі ўтвараюць некалькі груп рэчыўных элементаў, якія фарміруюць яе як самастойную падсістэму больш разгалінаванай сістэмы «бібліятэка». Апошняя ўключае таксама такія падсістэмы, як «бібліятэчны фонд», «бібліятэчны персанал» і «кантынгент абанентаў». Матэрыяльна-тэхнічная база ажыццяўляе аб'яднанне астатніх падсістэм ў прасторы і часе і выконвае ў сістэме «бібліятэка» атрыбутыўную функцыю [5, с. 177].

Да першай групы рэчыўных элементаў можна аднесці будынкі, збудаванні і памяшканні, якія эксплуатаюцца на аснове праектнай і будаўнічай дакументацыі, кампазіцыйна-планіровачных рашэнняў; маюць архітэктурна-мастацкае афармленне. Другую групу складаюць інжынерныя сістэмы і сістэмы бяспекі, комплексы інфармацыйна-тэхналагічных і тэлекамунацыйных сістэм. У трэцюю групу ўваходзяць мэбля і абсталяванне, працоўныя месцы і іншыя складнікі бібліятэчнага інтэр'еру, якія ствараюцца і выкарыстоўваюцца на аснове пэўных эрганамічных і санітарна-гігіенічных патрабаванняў.

Азначаныя групы элементаў выконваюць пэўныя мэтавыя функцыі, у тым ліку сацыяльныя, у дачыненні да іншых падсістэм і накіраваны на аптымізацыю дзейнасці бібліятэкі ўвогуле. Гэта сведчыць аб тым, што асноўнае прызначэнне матэрыяльна-тэхнічнай базы – забеспячэнне рацыянальнага ходу бібліятэчных працэсаў. Таму пры матэрыяльна-тэхнічным аснашчэнні бібліятэк вырашальнымі з'яўляюцца патрабаванні бібліятэчнай тэхналогіі.

Пры гэтым яшчэ на пачатку XX стагоддзя бібліятэказнаўцамі падкрэслівалася залежнасць якасці і эфектыўнасці бібліятэчнага абслугоўвання ад стану матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэкі. У гэты перыяд існавала некалькі пунктаў гледжання на яе сутнасць. Так, В. П. Раднікоў лічыў, што матэрыяльна-тэхнічная база – гэта метада бібліятэчнай работы; А. А. Пакроўскі і Л. Б. Хаўкіна разглядалі абсталяванне як састаўную частку бібліятэчнай тэхнікі і бібліятэчнай эстэтыкі; Б. Р. Зельцэ – як супунасць планіроўкі і спецыяльнага бібліятэчнага абсталявання.

Асабісты ўклад у станаўленне матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэк зрабіла Н. К. Крупская, якая падкрэслівала неабходнасць спецыяльнай бібліятэказнаўчай

распрацоўкі пытанняў матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння масавых бібліятэк. Яна вылучыла гэты аспект у самастойны навукова-практычны кірунак работы Інстытута бібліятэказнаўства і рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Вынікам шматгадовай працы стала выданне ў 1936 годзе дапаможніка М. Я. Гільмана «Будаўніцтва і абсталяванне масавых бібліятэк».

Замежныя бібліятэчныя спецыялісты матэрыяльна-тэхнічную базу разглядалі ў архітэктурна-будаўнічым кантэксце. Напрыклад, М. Дзюі збіраў фотаздымкі будынкаў розных бібліятэк і выкарыстоўваў іх пры выкладанні вучэбнай дысцыпліны «Архітэктурна-бібліятэка». Э. Карнэгі распрацаваў спецкурс «Абсталяванне дзіцячых бібліятэк» [2].

Разам з тым, нягледзячы на розныя падыходы да асэнсавання матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэк, існуе агульная вызначальная прыкмета, якая, на думку Ю.М. Сталярова, з'яўляецца базісам тэрміна «бібліятэка» – памяшканне (будынак), дом для кніг, дзе існуе пэўная наменклатура памяшканняў (фондасховішча, чытацкія і службовыя зоны) і функцыянуюць разнастайныя тэхнічныя сродкі камунікацыі [5, с. 156–157].

У пасляваенны час і на сённяшнім этапе развіцця бібліятэчнай справы значны тэарэтычны і практыка-арыентаваны ўклад у станаўленне матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэкі як часткі прадмета бібліятэказнаўства ўнеслі Л. З. Амлінскі, М. С. Карташоў, Р. С. Матульскі, В. В. Скварцоў, Ю. М. Сталяроў, Я. А. Фенялонаў.

Матэрыяльна-тэхнічная база з'яўляецца неад'емнай часткай бібліятэчнага асяроддзя, якая стварае яго рэчыўны фундамент, забяспечвае камфортнасць спажывання бібліятэчна-інфармацыйных прадуктаў і паслуг, садзейнічае рэалізацыі прафесійных і грамадскіх зносінаў на мікра- і макраўзроўнях бібліятэчнай дзейнасці. Яна выконвае матэрыяльна-аб'ектную функцыю, уплываючы на архітэктурны воблік адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, што ўваходзяць у зону бібліятэчнага абслугоўвання, і забяспечваючы збор, захаванне і прадастаўленне ў выкарыстанне інфармацыйных рэсурсаў.

На думку М. Я. Дворкінай, матэрыяльны складнік бібліятэчнага асяроддзя фарміруе камфортнасць, тэхналагічнасць і сучаснасць бібліятэчнага абслугоўвання, выкарыстанне метаінфармацыйных сродкаў, ужыванне эмацыянальна-псіхалагічных падыходаў да забеспячэння адпаведнай бяспекі асобы карыстальніка і бібліятэкара [3].

Стан матэрыяльна-тэхнічнай базы характарызуе ўзровень забяспечанасці кіраўнікоў і бібліятэчных спецыялістаў неабходнымі для іх працоўнай і грамадскай дзейнасці сродкамі. У сваю чаргу, паспяховасць выканання пэўных бібліятэчных тэхналагічных цыклаў, працэсаў і аперацый залежыць ад кампетэнтнасці бібліятэчных спецыялістаў, якія павінны ўмець працаваць са спецыфічнымі чытацкімі групамі, са спецыфічнымі фондамі, з сучаснай тэхнікай, валодаць ведамі па тэхнічным суправаджэнні і эксплуатацыі аўтаматызаваных бібліятэчна-інфармацыйных і інжынерных сістэм, будынкаў. Па сутнасці, да такой высновы прыйшла Л. І. Ракавецкая, якая падрабязна разгледзіла матэрыяльна-тэхнічны кампанент бібліятэчнай вытворчасці ў тэхналагічным аспекце, вылучыўшы ў ім у якасці найбольш значных складнікаў матэрыяльныя рэсурсы (дакументы) і сродкі вытворчасці (тэхнічнае абсталяванне, тэхналагічныя лініі і ўчасткі), прадметы працы, метады і працэсы дзейнасці [4]. Акрамя таго, асноўныя параметры бібліятэчнага абсталявання вызначаюцца не толькі патрэбнасцямі бібліятэчнай тэхналогіі, а таксама антрапаметрычнымі характарыстыкамі бібліятэчнага персаналу і карыстальнікаў.

У гэтым сэнсе для разумення сутнасці матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэкі мае значэнне паняцце «працоўнае месца бібліятэкара», якое ў тлумачальным слоўніку «Бібліятэчная справа» раскрыта як «участак працоўных дзеянняў бібліятэкара, аснашчаны спецыяльным абсталяваннем ці прыстасаваннямі, неабходнымі для выканання якой-небудзь аперацыі ці працэсу: абслугоўвання чытачоў, бібліятэчнай апрацоўкі дакументаў, даведачна-бібліяграфічнай работы і г.д.» [1, с. 99].

Увогуле склад матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэк у тэорыі бібліятэчнай справы звязваецца з асаблівасцямі бібліятэчнага абслугоўвання, колькасцю структурных падраздзяленняў бібліятэкі і іх узаемадзеяннем паміж сабой, прынятай тэхналогіяй і метадамі кіравання. Таму для вызначэння наменклатуры, велічыні і канфігурацыі бібліятэчных памяшканняў і абсталявання трэба дакладнае размежаванне асноўных тэхналагічных патокаў: дакументаў, карыстальнікаў, чытацкіх патрабаванняў, тэхналагічнай дакументацыі, даведачна-інфармацыйных і аналітычных матэрыялаў і інш.

Функцыянаванне гэтых патокаў адбываецца адначасова, незалежна ад тыпу і віду бібліятэкі, ствараючы ўзаемазвязаную сістэму, кіраванне якой даволі працаёмкае. Пры гэтым размяшчэнне тэхнічных сродкаў павінна адпавядаць тэхналагічнаму рэжыму іх выкарыстання і не замінаць выкананню іншых тэхналагічных працэсаў. Выкарыстанне тэхнічных сродкаў ажыццяўляецца адпаведнымі службамі, супрацоўнікамі, якія маюць інжынерна-тэхнічную адукацыю, і патрабуе наяўнасці спецыяльных (падсобных) памяшканняў і арганізацыі ўнутраных камунікацый як асобасных, так і інжынерных.

Прызначэнне матэрыяльна-тэхнічнай базы заключаецца ў замацаванні ўзаемадзеяння і супрацоўніцтва паміж спецыялістамі бібліятэк, карыстальнікамі і заснавальнікамі (уласнікамі); у павышэнні прадуктыўнасці і якасці працы бібліятэчнага персаналу і спажывуцоў бібліятэчна-інфармацыйных прадуктаў і паслуг, апэратыўнасці функцыянавання бібліятэк; у забеспячэнні эканамічнасці і змяншэнне выдаткаў на рэалізацыю вытворчага бібліятэчнага працэсу; у задавальненні інфармацыйных патрэбнасцяў, запытаў і інтарэсаў карыстальнікаў, у тым ліку праз стварэнне спрыяльных і камфортных умоў для іх работы ў бібліятэцы; у рэалізацыі грамадска-карыснай дзейнасці бібліятэчных устаноў.

Літаратура

1. Библиотечное дело: терминологический словарь / Рос. Гос. б-ка; [сост. Т. А. Бахтурина и др.]. – [3-е изд., знач. Перераб. И доп.]. – М.: РГБ, 1997. – 168 с.
2. Гаврецкий, Д. Сотрудничество библиотекаря с архитектором / Д. Гаврецкий // Библиотечное дело и библиография за рубежом. – 1959. – Вып. 2. – С. 225–231.
3. Дворкина, М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность: лекции / М. Я. Дворкина; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М.: МГУКИ: Профиздат, 2003. – С. 32–38. – (Современная библиотека; вып. 2).
4. Ракавецкая, Л. И. Менеджмент у бібліятэчнай справе (тэхналагічны бібліятэчны менеджмент): вучэб. дапам. / Л. И. Ракавецкая; М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск, 2010. – С. 78–80.
5. Столяров, Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М.: Книга, 1981. – 255 с.